

העדפות מקצועיות של סטודנטים מתחילים לעבודה סוציאלית בישראל*

עידית וייס וג'וני גל

מטרתו של מחקר זה היא לבחון את העדפותיהם המקצועיות של סטודנטים לעבודה סוציאלית, הנמצאים בראשית תהליך הסוציאליזציה המקצועית שלהם, בארבעה תחומים: אוכלוסיות מועדפות, שירותי רווחה מועדפים, סקטורים מועדפים ואסטרטגיות פעולה מועדפות. אוכלוסיית המחקר כלה סטודנטים מתחילים משתי אוניברסיטאות - אוניברסיטת תל-אביב והאוניברסיטה העברית בירושלים. ממצאי המחקר מלמדים, שהסטודנטים המתחילים מעדיפים לעסוק בפרקטיקה עם יחידים, להשתלב בפרקטיקה פרטית ולהתרחק מאוכלוסיות במצוקה ומהשירותים המשרתים אותן. ממצאים אלו דומים לממצאים שנמצאו במחקרים קודמים בארצות הברית ובישראל, שבחנו הן סטודנטים בראשית דרכם (ארצות הברית) והן סטודנטים בסוף לימודיהם (ישראל). בסיום המאמר ניתנים הסברים אפשריים לתופעה זו ונערך דיון בהשלכות הממצאים על ההכשרה לעבודה סוציאלית בישראל.

מבוא

המאמר עוסק בשאלה, אילו העדפות מקצועיות יש לסטודנטים המגיעים לבתי הספר לעבודה סוציאלית בישראל, בתחומים שנויים במחלוקת של העבודה הסוציאלית - דרכי פעולה רצויות של המקצוע, אוכלוסיות יעד שיש לשרתן וסוגי הארגונים שבהם צריכים לפעול עובדים סוציאליים.

מראשית ימי המקצוע, בסוף המאה התשע-עשרה, ועד היום, ראשית המאה העשרים ואחת, מתלווה לעבודה הסוציאלית ויכוח מתמשך על מטרותיו העיקריות. השאלה המרכזית היא, אם מטרתו העיקרית של המקצוע להשיג שינוי חברתי, שיקדם את רווחתן של קבוצות שונות באוכלוסייה או אולי להעניק טיפול אישי לפרטים, כדי שיסתגלו טוב יותר לסביבתם החברתית. שאלה זו מעוררת, בהכרח, גם דיונים וויכוחים סביב דרכי הפעולה הרצויות. האם יש לאמץ פרקטיקה קלינית, הכוללת שיטות ייעוץ שונות, טיפול או הדרכה או אולי עדיפה פרקטיקה, שעיקרה פעולה חברתית, כגון עבודה קהילתית, סנגור או מעורבות פעילה בעיצובה של מדיניות חברתית? (Abramovitz, 1998; Haynes, 1998; Lynn, 1999; Taylor, 1999; Wyers, 1991).

דיונים אלו מעוררים בהכרח גם ויכוח על קבוצות האוכלוסייה שבהן המקצוע צריך להתמקד ושכלפיהן יש למקצוע מחויבות. במוקד הוויכוח נמצאת השאלה, אם עובדים סוציאליים חייבים להעדיף עבודה עם אוכלוסיות במצוקה הגדולה ביותר או להציע את שירותיהם לכלל האוכלוסייה (רוזנפלד, 1993; ; Gibelman, 1999; Walz & Groze, 1991). הוויכוח על המטרות הוביל גם לדיון מתמשך על מסגרות הפעולה הרצויות - האם רצוי לפעול במסגרות ציבוריות של המדינה או אולי יש להעדיף מוסדות הפועלים על בסיס רווחי ופרקטיקות פרטיות או גופים שאינם ממשלתיים, ואינם פועלים למטרות רווח (Richey & Stevens, 1992; Wakefield,) (1992).

על אף חריפותו של הוויכוח, הרי שבפועל משלבת העבודה הסוציאלית את שתי המטרות. מחד גיסא, קיימת מחויבות לסייע לפרט להשתלב טוב יותר בסביבתו, ומאידך גיסא קיימת מחויבות לצדק חברתי ולשינוי הסביבה של יחידים. על אף שהאיזון בין שתי הגישות משתנה בזמנים שונים ובמדינות שונות, השילוב נשמר תמיד בדרך זו או אחרת. ביטוי לדואליות זו ניתן למצוא בקודים האתיים של העובדים הסוציאליים במדינות רבות (Banks, 1995) וגם בישראל (איגוד העובדים הסוציאליים בישראל, 1995) ובדעות המושמעות בכתבי עת מרכזיים של העבודה הסוציאלית (Abramovitz, 1993; Lynn, 1999; Nelson Reid & Billups, 1986;) (Swenson, 1998).

בעשורים האחרונים מושמעת ביקורת נוקבת על כך שהאיזון הופר, שמטרותיו החברתיות של המקצוע ופעולותיו למען רפורמות חברתיות הוזנחו, ושאנשיו מתמקדים יתר על המידה בשיטות התערבות תרפויטיות ביחידים. הביקורת מתריעה גם על חוסר מעורבות או צמצום המעורבות בסקטור הממשלתי, על הגברת הפעילות בסקטור העסקי ובפרקטיקות הפרטיות ועל הזנחת האוכלוסיות המובסות בחברה (דורון, 1989; יפה, 1969; שינדלר, 1989; Specht & Courtney, 1994; Figueira-McDonough, 1993).

טענות אלו קיבלו חיזוק בכמה מחקרים, שנערכו במדינות שונות, ושבהם נבחנו האוריינטציות המקצועיות של העובדים הסוציאליים ומאפייני הפרקטיקה שלהם בשירותי הרווחה השונים (וייס, 1998; ; Adelson & Leader, 1987; Reeser & Epstein, 1986; Howe, 1980). לדוגמה, ריסר ואפשטיין (Reeser & Epstein, 1987) מצאו, כי בארצות הברית חלה ירידה במחויבותם של עובדים סוציאליים לפעולות חברתיות ולשינויים חברתיים, ומטרתה העיקרית של העבודה הסוציאלית הייתה עזרה ליחידים בהסתגלות לסביבה. החוקרים דיווחו על ירידה בנכונות לעבוד עם עניים ועל עלייה ברצון לעבוד עם יחידים ממעמדות הביניים. נתונים על צורות

¹ בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל, אוניברסיטת תל אביב
² בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

העסקתם של עובדים סוציאליים בארצות הברית מלמדים, על גידול מתמשך בתעסוקה בשוק הפרטי ובארגונים הפועלים על בסיס רווח ועל ירידה מתמשכת בהשתלבותם במקומות עבודה ממשלתיים (Gibelman & Schervish, 1993; Ginsberg, 1998). במחקר אחר, שבחן את האוריינטציה המקצועית ואת הפרקטיקה של עובדים סוציאליים בשירותי מבחן למבוגרים בישראל (וייס, 1998) נמצא, כי עובדים סוציאליים העדיפו עבודה פסיכו-תרפויטית עם עוברי החוק, וגם עסקו בכך יותר בפועל, על פני פעולות של עזרה פרקטית ואסטרטגיות של פעולה חברתית. יתר על כן, גם בישראל הולכת ומתפתחת מגמה של מעבר מלא או חלקי מהמגזר הממשלתי למגזר הוולונטרי והפרטי, שבמהלכו העובדים הסוציאליים עובדים כספקי שירותים פרטיים או שכירים בחברות עסקיות בתחומים, כגון הספקת שירותי סיעוד לקשישים (קראוס ושטרן, 1993).

ביקורת דומות הופנו גם כלפי המוסדות המכשירים עובדים סוציאליים. המוסדות בוקרו על כך, שהם מדגישים יתר על המידה גישות אינדיבידואליות וקליניות, המתמקדות בהיבטים פרטניים ופסיכולוגיים של מצוקות ובעיות, ומזניחים היבטים חברתיים. תכניות הלימוד אף בוקרו על שהן מכשירות סטודנטים לעסוק בשינוי התנהגות של בודדים, ודוחקות לשוליים הכשרה לעיצוב מדיניות ופעולה חברתית (דרון, 1989; יפה, 1969; שפירו, שרר, קורין-לנגר, 1992; Gal & Weiss, 2000; Wolk et al. 1996).

טענות אלו שימשו בסיס למחקרים אחדים בארצות הברית ובבריטניה, שביקשו לבחון העדפות מקצועיות של סטודנטים לעבודה סוציאלית בשלבים שונים של לימודיהם (Butler, 1990; Jack & Mosley, 1997; Rubin, Johnson & DeWeaver, 1986). על אף שממצאי המחקרים אינם תמיד חד-משמעיים, מרביתם מצביעים על נטיית הסטודנטים להתרחק מאוכלוסיות במצוקה (חולים כרוניים, קשישים, עבריינים מבוגרים) ומשירותי הרווחה המטפלים בהם ולהעדיף עבודה עם ילדים, עם משפחות או עם זוגות צעירים בשוק הפרטי ולא בשירות הציבורי.

גם בישראל נערכו כמה מחקרים, שבחנו העדפות מקצועיות של סטודנטים לעבודה סוציאלית במהלך הכשרתם למקצוע או בסיומה (אבירם וקטן, 1989; Gutmann & Cohen, 1992), ומחקרים שביקשו לבחון את ערכיהם החברתיים (אנוך, 1979; ברגל, 1978). המחקרים מצביעים על כך, שבשנות השבעים סטודנטים לעבודה סוציאלית גילו זיקה רבה יותר לערכים חברתיים שבבסיסם אחריות קולקטיבית, ואמונה חזקה יותר בכוחה של התערבות סביבתית, ואילו בשנות השמונים זיקה זו לא באה לידי ביטוי בהעדפותיהם המקצועיות של הסטודנטים. אנוך (1979) מצאה, כי סטודנטים לעבודה סוציאלית גילו פחות עניין בנושאי ארגון ומנהל בהשוואה לסטודנטים במדעי החברה. גוטמן וכהן (Guttmann & Cohen, 1992) מצאו, כי 51 אחוזים מהסטודנטים לעבודה סוציאלית בשנה ג' טענו כי הם בחרו להיות עובדים סוציאליים כדי לעסוק בעבודה פרטנית, ו-26 אחוזים בלבד ביקשו לפעול למען שינוי חברתי.

במחקר מקיף על העדפות מקצועיות של בוגרי בתי-הספר לעבודה סוציאלית בארבע אוניברסיטאות, הצביעו אבירם וקטן (1989) על העדפה ברורה של בוגרים לעבוד עם פרטים יותר מאשר עם ארגוני פונים ולעבוד בתחומי מחקר ומנהל. כמו כן, מצאו החוקרים, כי הבוגרים העדיפו לעבוד עם ילדים וזוגות נשואים ונטו להתרחק מאוכלוסיות במצוקה, כגון מפגרים וקשישים, ומהשירותים המטפלים בהם. ליטוויין (Litwin, 1994) בחן עמדות של סטודנטים לעבודה סוציאלית (שנים א' - ג') באחת האוניברסיטאות בישראל כלפי עבודה עם קשישים, ואף הוא מצא, כי הסטטוס של עבודה עם מגזר זה היה פחות מבינוני.

הממצאים הללו עוררו שאלות על מקומה של ההכשרה המקצועית בעיצוב ההעדפות המקצועיות של הסטודנטים. באופן ספציפי התעוררה השאלה, האם הסטודנטים מתחילים את לימודיהם, כשהם כבר מצוידים מראש בהעדפות מקצועיות או שההעדפות מתגבשות אצלם תוך כדי תהליך הסוציאליזציה המקצועית בשנות הלימודים? שאלה זו, המחייבת לבחון את ההעדפות המקצועיות בראשית תהליך ההכשרה המקצועית, נבדקה עד כה במחקרים מעטים בלבד (Abell & McDonell, 1990; Jack & Mosley, 1997; Rubin & Johnson, 1984). מחקרם של רובין וג'ונסון (Rubin & Johnson, 1984), שבחנו העדפות מקצועיות של סטודנטים מתחילים בשמונה אוניברסיטאות בארצות הברית, העלה שמרבית הסטודנטים המתחילים העדיפו פרקטיקה עם יחידים, כגון ייעוץ, טיפול משפחתי, ייעוץ נישואים ופסיכותרפיה, והשתלבות בפרקטיקה פרטית על פני עיסוק בתחומים הקשורים לפעולה חברתית. האוכלוסייה המועדפת ביותר הייתה "אנשים הסובלים מבעיות בנישואים או מבעיות במשפחה", והקבוצה שמוקמה בתחתית הרשימה הייתה "חולי נפש כרוניים אשר השתחררו מבתי חולים של המדינה".

במחקר נוסף שבו נבחנו העדפותיהם של אותם סטודנטים בסיום הלימודים (Rubin, Johnson & DeWeaver, 1986) נמצא שפרופיל ההעדפות לא השתנה מהותית בעקבות ההכשרה. אייבל ומקדונל (Abell & McDonell, 1990), אשר בחנו העדפות מקצועיות של סטודנטים ב-11 בתי ספר בארצות הברית, מצאו, כי 38 אחוזים מהסטודנטים העדיפו את השירותים לטיפול במשפחה ובידל לעומת 17 אחוזים, שהעדיפו את תחום בריאות הנפש, ו-6 אחוזים בלבד, שהעדיפו עבודה עם קשישים. ממצאים אלו ואחרים מצביעים על כך, שהסטודנטים האמריקאים מגיעים ללימודים עם פרופיל העדפות משלהם, הם נוטים להתרחק מאוכלוסיות במצוקה ומעדיפים שיטות התערבות אינדיבידואליות.

בקרב סטודנטים מתחילים בבריטניה המגמה מעט שונה. ג'ק ומוזלי (Jack & Mosley, 1997) מצאו, כי הקבוצה, שזכתה להעדפה הגבוהה ביותר אצל סטודנטים מתחילים, הייתה אוכלוסיית העניים. עם זאת, בדומה לעמיתיהם בארצות הברית, ילדים ומשפחות היו קבוצות אוכלוסייה מועדפות במיוחד, ואילו קשישים מוקמו בתחתית סולם ההעדפות.

בישראל, המחקר היחיד שבו נבדקו העדפותיהם המקצועיות של סטודנטים לעבודה סוציאלית בתחילת לימודיהם נערך לפני יותר משני עשורים (אנוך, 1979), וגם הוא עסק בהיבטים מצומצמים של סוגיה זו. לפיכך, לא נמצא בידי המופקדים על הכשרת העובדים הסוציאליים מידע מדעי, מקיף ומעודכן על פרופיל ההעדפות ההתחלתי של הסטודנטים. ברור, כי חוסר מידע עלול לפגוע בהכשרתם של עובדים חדשים ובהתאמת כישוריהם לדרישות השדה ולצורכי האוכלוסיות המטופלות. כמו כן עלולות להיפגע מכך ציפיותיהם של הסטודנטים. על כן, מטרתו של המחקר הנוכחי, למלא את החסר, ולחקור את ההעדפות המקצועיות של סטודנטים בתחילת תהליך ההכשרה המקצועית, בטרם נחשפו לתהליכי הסוציאליזציה של המקצוע.

שאלת המחקר המרכזית היא אפוא, עם אלו העדפות מקצועיות מתחילים סטודנטים לעבודה סוציאלית את תהליך הכשרתם המקצועית? תשובה לשאלה זו, שתגביר את הבנת עמדות הסטודנטים, תוכל לשמש בסיס לעיצוב תכניות הכשרה לעבודה סוציאלית.

שיטת המחקר

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה 242 סטודנטים שלמדו בשנת בלימודים תשנ"ט במסגרת שנה א' בבית-הספר לעבודה סוציאלית על שם בוב שאפל באוניברסיטת תל-אביב ובבית-הספר לעבודה סוציאלית על שם פאול ברוואלד באוניברסיטה העברית בירושלים. אוכלוסיית המחקר נחלקה לשתי תת-קבוצות: א. 130 סטודנטים מאוניברסיטת תל-אביב שהיוו 96% מכלל הסטודנטים שלמדו בזמן עריכת המחקר בשנה א'. ב. 112 סטודנטים מהאוניברסיטה העברית בירושלים, שהיוו 86% מכלל הסטודנטים שלמדו בעת עריכת המחקר בשנה א'. שתי קבוצות סטודנטים אלו מהוות כ- 38% מכלל הסטודנטים, אשר התחילו את לימודיהם בבתי הספר לעבודה סוציאלית בישראל באותה שנה. מרבית הנבדקים היו נשים (88%), סטודנטים לא נשואים (93%), וגילם של 90% מהם היה עד 25 שנה.

כלי המחקר

לצורך המחקר פותח שאלון, הבוחן העדפות מקצועיות בארבעה תחומים: אוכלוסיות, שירותים, סקטורים ואסטרטגיות פעולה. השאלון כולל ארבעה חלקים: אוכלוסיות מועדפות. בחלק זה הוצגו לנבדקים תשע קבוצות אוכלוסייה, שעובדים סוציאליים עובדים עמן (לפירוט האוכלוסיות ראה תרשים 1). הנבדקים התבקשו לציין באיזו מידה הם מעדיפים לעבוד עם כל קבוצה כשהיו עובדים סוציאליים.

שירותים מועדפים. בחלק זה הוצגו לנבדקים שמונה שירותי רווחה שונים (לפירוט השירותים ראה תרשים 2), והם התבקשו לציין באיזו מידה הם מעוניינים לעבוד בכול אחד מהם. סקטורים מועדפים. בחלק זה התבקשו הנבדקים לציין מהי ההעדפה שלהם לעבוד בכל אחד מארבעת הסקטורים האלה: ממשלתי, וולונטרי, פרטי/עסקי ופרקטיקה פרטית. אסטרטגיות פעולה מועדפות. בחלק זה הוצגו לנבדקים ארבעה סוגי פרקטיקה: עבודה עם פרטים, עבודה עם קבוצות, עבודה עם ארגונים בקהילה ועיצוב מדיניות חברתית, והם התבקשו לציין באיזו מידה הם מעוניינים להפעיל כל אסטרטגיה. בכל ארבעת החלקים התבקשו הנבדקים לציין את תשובותיהם על סולם ליקרט בן 5 דרגות. (5 - העדפה ב"מידה רבה מאוד"; 1 - העדפה ב"מידה מועטה מאוד").

הליך המחקר

שאלוני המחקר חולקו לסטודנטים בשני בתי הספר הנבדקים בשבוע הראשון של שנת הלימודים, בחודש אוקטובר תשנ"ט, ומילויים נעשה באנונימית.

ממצאים

העדפת אוכלוסייה

ניתן ללמוד, כי שתי האוכלוסיות המועדפות ביותר לעבודה והזוכות לרמת העדפה גבוהה (ממוצעים הקרובים ל-4.5), הן ילדים ונערים/ נערות בגיל ההתבגרות. שתי קבוצות אלו ממוקמות בפער ניכר מהאוכלוסיות האחרות שנבדקו. אוכלוסיית הזוגות הנשואים נמצאת במקום השלישי בהיררכיית ההעדפות. הפער בולט במיוחד מול ההעדפות הנמוכות של החולים הכרוניים ($M=2.85$; $SD=1.24$) והמובטלים ($M=2.58$; $SD=1.19$), הממוקמות בתחתית סולם ההעדפות (קבוצת המובטלים מוקמה במקום האחרון). האוכלוסיות האחרות: מכורים לסמים, עניים, חולי נפש ונכים מוקמו בין שתי קבוצות אלו, כמעט ללא הבדלים ביניהן. כדי לבחון אם הבדלים אלו מובהקים, נעשו ניתוחי שונות עם מדידות חוזרות, שהצביעו על קיומם של הבדלים מובהקים ($F(8,221)=83.20$; $p<.001$). ניתוחי השוואה בזוגות על פי Newman-Keuls ($p<.05$) נמצאו

הבדלים מובהקים בין כל אחת משתי הקבוצות המועדפות ביותר - נערים/ נערות וילדים - לבין כל אחת מהקבוצות האחרות. הבדלים מובהקים נמצאו גם בין שתי הקבוצות שמוקמו בתחתית ההיררכיה - מובטלים וחולים כרוניים - ובין כל אחת מהקבוצות האחרות. קבוצת הזוגות הנשואים, שזכתה לרמת העדפה פחותה מזו של ילדים ובני נוער, נמצאה מועדפת יותר מכל אחת מהקבוצות האחרות. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין רמות ההעדפה של מכורים לסמים, עניים וחולי נפש, אולם, קבוצות אלו הועדפו על הנכים, החולים הכרוניים והמובטלים.

העדפות שירותי רווחה

שהשירות המועדף ביותר על ידי סטודנטים מתחילים הוא התחנה ליעוץ בחיי משפחה. כפי שניתן לראות, קיים פער ניכר בין העדפת שירות זה לבין הרצון לעבוד בשירותים האחרים. פער זה בולט במיוחד בהשוואה לרמת ההעדפה של בית האבות ושירות התעסוקה. השירות הממוקם במקום השני בהיררכיית העדפות הוא בתי הספר. אחריהם באים המחלקה לשירותים חברתיים, טיפות חלב, בתי כלא ובתי חולים לחולי נפש שההבדלים ביניהם קטנים. בתחתית סולם העדפות נמצאים שירותי התעסוקה ובתי האבות.

בניתוחי שונות עם מדידות חוזרות נמצאו הבדלים מובהקים בין רמות ההעדפה של השירותים השונים ($F(7,228)=68.56; p<.001$). בניתוחי השוואה בזוגות נמצאו הבדלים מובהקים בין רמת העדפה שהתקבלה לגבי התחנות ליעוץ בחיי משפחה ובתי הספר לבין כל אחד מהשירותים האחרים. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין רמת העדפה של המחלקות לשירותים חברתיים, טיפות חלב, בתי הכלא ובתי החולים לחולי נפש, אך נמצא, כי ארבעה שירותים אלו הועדפו על פני שירותי התעסוקה ובתי האבות, שמוקמו נמוך יותר מכל השירותים האחרים.

העדפת סקטורים

הסטודנטים מעדיפים להשתלב בפרקטיקה פרטית ובעבודה בסקטור הוולונטרי על פני עבודה בסקטור הפרטי-עסקי או בסקטור הממשלתי/מקומי. כפי שניתן לראות, קיים פער ניכר בין רמת ההעדפה הנמוכה של הסקטור הממשלתי/מקומי לשאר הסקטורים. הבדלים אלו ברמת ההעדפה נמצאו מובהקים ($p<.001$, $F(3,234)$). בניתוחי השוואה בזוגות נמצאו הבדלים בין כל הזוגות מלבד בין הפרקטיקה הפרטית לסקטור הוולונטרי.

העדפת סוגי תפקידים

בראש סולם ההעדפות של הסטודנטים המתחילים ממוקמת "עבודה עם פרטים", וקיים פער ניכר בין ההעדפה הגבוהה של פרקטיקה זו ושאר סוגי הפרקטיקה האחרים. אחרי עבודה עם פרטים ממוקמים, ללא הבדל ביניהם, התפקידים: "עבודה קבוצתית" ו"עיצוב מדיניות". במקום האחרון, בפער ניכר משאר סוגי הפרקטיקה, נמצאת "עבודה עם ארגונים בקהילה". ניתוחי השוונות הצביעו על הבדלים מובהקים ($F(3,236)=87.53; p<.001$). בניתוחי השוואה בזוגות נמצאו הבדלים מובהקים בין כל אחד מסוגי התפקידים מלבד בין עבודה קבוצתית לעיצוב מדיניות.

דין

במחקר זה ביקשנו לבחון את העדפותיהם המקצועיות של סטודנטים מתחילים, הנמצאים בראשיתו של תהליך ההכשרה לעבודה סוציאלית. לשם כך נבדקו סטודנטים מתחילים משתי אוניברסיטאות מרכזיות בישראל: אוניברסיטת תל אביב והאוניברסיטה העברית בירושלים.

ממצאי המחקר מלמדים, כי הסטודנטים שנבדקו מעדיפים לעבוד עם ילדים, בני נוער וזוגות נשואים יותר מאשר עם מובטלים וחולים כרוניים, שמוקמו בתחתית היררכיית ההעדפות. שירותי הרווחה שהועדפו ביותר היו התחנות ליעוץ בחיי משפחה ואחריהן בתי הספר. שירות התעסוקה ובתי האבות מוקמו בתחתית הסולם. ממצא זה עולה בקנה אחד עם העדיפות הנמוכה שניתנה לעבודה עם מובטלים וחולים כרוניים. הסטודנטים המתחילים העדיפו השתלבות בפרקטיקה פרטית ובסקטור הוולונטרי על פני עבודה בסקטור הממשלתי, שמוקם אחרון בהיררכיה. העבודה עם פרטים הועדפה יותר מכל, ואילו עבודה קבוצתית ותפקידים הכרוכים בהשפעה על מדיניות חברתית ועבודה עם ארגונים בקהילה זכו להעדפה נמוכה יותר.

ממצאים אלו דומים מאוד לממצאים שהתקבלו לפני יותר מעשר שנים במחקרם של אבירם וקטן (1989), שבדקו סטודנטים עם סיום לימודיהם בבתי הספר לעבודה סוציאלית בישראל. שני השירותים, שמוקמו בראש ההיררכיה אצל הבוגרים, זהים לאלו שמוקמו בראש ההיררכיה על ידי הסטודנטים המתחילים במחקר הנוכחי (תחנות ליעוץ בחיי משפחה ובתי ספר). "ילדים" ו"עבודה עם פרטים" זכו גם אצל המסיימים לרמת עניין גבוהה ביותר.

דפוס העדפות, שנמצא במחקר הנוכחי, לא רק דומה לזה שנמצא במחקר הישראלי על בוגרי בתי הספר לעבודה סוציאלית, אלא אף עולה בקנה אחד עם מחקרים דומים שנעשו בארצות הברית ובחננו העדפות

מקצועיות של סטודנטים מתחילים שם (Abell & McDonell, 1990; Rubin & Johnson, 1984) ובמידה מסוימת גם עם מחקרים שנערכו בבריטניה (Jack & Mosley, 1997).

ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על כך, שמרבית הסטודנטים המתחילים באוניברסיטאות שנבחנו מגיעים ללימודים מצוידים מראש בדפוס העדפות, שניתן לאפיינו כהתרחקות מהערכים ומהמחויבות המקצועית של העבודה הסוציאלית, לפחות בכל הקשור לשינוי חברתי ולמחויבות כלפי אוכלוסיות במצוקה קשה ביותר. דפוס זה כולל נטייה להתרחק מאוכלוסיות במצוקה ומהשירותים המטפלים בהן, להעדיף אוכלוסיות ושירותי רווחה "נורמטיביים" יותר ולהפנות עורף לסקטור הממשלתי (שניתן לחשוב שרק הוא יכול לתת עזרה וסיוע לקבוצות החלשות - העניות או המקופחות ביותר), ורצון רב לעסוק בפרקטיקה פרטית ובעבודה עם פרטים על פני אסטרטגיות של פעולה חברתית.

ממצאים אלו רומזים, כי ההכשרה המקצועית איננה יוצרת את דפוס ההעדפות של הסטודנטים, וכי כבר עם בואם ללימודים הם מצוידים בהעדפות משלהם, שאינן עולות בקנה אחד עם המחויבות החברתית של המקצוע. במחקר הנוכחי לא נבדקו הגורמים המשפיעים על אופי ההעדפות המקצועיות של הסטודנטים הנמצאים בראשית תהליך הסוציאליזציה המקצועית שלהם? אולם ניתן לנסות להצביע על כמה הסברים והשערות אפשריים לעיצובו של דפוס זה של העדפות מקצועיות בקרב סטודנטים מתחילים.

ראשית, ניתן לראות, כי ההעדפות המקצועיות של הסטודנטים, כגון העדפת פרקטיקה פרטית, חוסר רצון להשתלב בסקטור הממשלתי והשאירה לעבוד עם פרטים עולות בקנה אחד עם המגמות המאפיינות כיום את החברה הישראלית ואת מדיניות הרווחה בישראל. ניתוח המדיניות החברתית בישראל בשני העשורים האחרונים מצביע על השפעה הולכת וגוברת של תפיסות, הדוגלות בשוק חופשי בהספקת מענים לצורכי הפרט ובניסיונות חוזרים להימנע, ככל שאפשר, מהתערבות בתפקודו של השוק החופשי.

תפיסות אלו, השואבות את השראתן במידה לא מועטה מגישת הימין החדש, מעדיפות להטיל על הפרט את האחריות לגורלו וממעטות מאחריות הכלל לדאוג לו. במישור הקונקרטי עמדות אלו באות לביטוי באימוץ מדיניות כלכלית-חברתית, התומכת בצמצום המעורבות הממשלתית בכלכלה ובהספקת שירותים חברתיים, בליברליזציה כלכלית ובתמיכה בהפרטת שירותים, בכללם שירותים חברתיים (גל, 1994; דורון, 1999; קטן, 2000). ייתכן, כי הדור הצעיר, אשר גדל בישראל בשני העשורים האחרונים, נחשף במידה ניכרת לעמדות אלו, ואולי אף אימץ אותן במידה זו או אחרת. עמדות חברתיות-כלכליות אלו יכולות להשפיע על אימוץ גישה אינדיבידואלית אצל סטודנטים מתחילים, להגביר את רצונם להשתלב בפרקטיקה פרטית ולהעדיף עבודה פרטנית בשוק החופשי על פני הצטרפות למגזר הממשלתי, הזוכה לתיגו שלילי (דורון, 1989; Cohen & Guttman, 1998; Guttman & Cohen, 1992).

ואולם, פרופיל ההעדפות, שנמצא במחקר הנוכחי, לא רק עולה בקנה אחד עם מגמותיה של מדינת הרווחה הישראלית אלא גם משקף את המגמות המאפיינות את מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל ואת מערכות ההכשרה למקצוע. במילים אחרות, ההעדפות המקצועיות של הסטודנטים, ובעיקר הרצון לעבוד עם פרטים, הנטייה להתרחק מהסקטור הממשלתי והעדפת הפרקטיקה הפרטית משתלבות היטב עם הדגש הניתן במקצוע העבודה הסוציאלית ובמערכות ההכשרה למקצוע לממד האינדיבידואלי ולשיטות העבודה הפרטניות או הקליניות ועם המעורבות המועטה בנושאים של שינוי חברתי (דורון, 1989; שפירו ועמיתים, 1992; Gal & Weiss, 2000; Spiro et al., 1998). האם הסטודנטים הצעירים מאוד, המגיעים ללמוד עבודה סוציאלית (ראה תיאור אוכלוסיית המחקר) מושפעים מראש מהמגמות השולטות כיום במקצוע? אם כן, כיצד הם מושפעים ומהם מנגנוני ההשפעה הפועלים עליהם? האם קיים תהליך, שבו סטודנטים מבררים, טרם כניסתם ללימודים, את מאפייני המקצוע, ובראותם, כי עיקרו הוא העיסוק ביחידים ובשיטות עבודה אינדיבידואליות, הם מחליטים להירשם ללימודי עבודה סוציאלית כמקצוע ההולם את שאיפותיהם המקצועיות? ייתכן, שההסבר נעוץ בעובדה, שסטודנטים לא מעטים פונים ללימודי עבודה סוציאלית לאחר שלא התקבלו ללימודים במקצוע שהיה אצלם בעדיפות ראשונה - פסיכולוגיה או מקצועות פרא-רפואיים שונים (שפירו ועמיתים, 1992), אשר מבוססים על עבודה עם פרטים ולא על פעולה חברתית.

הסבר אחר קשור לחוסר הידע של הסטודנטים על פוטנציאל אפשרויות השינוי שניתן לחולל אצל האוכלוסיות הנדונות - מובטלים, חולים כרוניים או קשישים בבתי אבות, ועל דרכי העזרה שניתן להציע להן. ייתכן, שילדים נתפסים כאוכלוסייה בעלת פוטנציאל רב יותר לשינוי, ואילו מובטלים, קשישים וחולים כרוניים נתפסים כאוכלוסיות, שבאופן מהותי לא ניתן לשנות את מצבן (Jack & Mosley, 1997; Litwin, 1994) או שהשינוי במצבם אינו נתון בידי העבודה הסוציאלית, אלא בידי מקצועות אחרים, כמו רפואה, או בידי מעצבי המדיניות. ייתכן, שחוסר ידע זה על תפקידי העבודה הסוציאלית בטיפול באוכלוסיות אלו ועל יכולתה לחולל שינוי באיכות חייהם מפחיתה את רצונם של הסטודנטים לעבוד עם אוכלוסיות אלו.

הסבר אפשרי נוסף שייך לתחום הסוציולוגיה של הפרופסיות. ייתכן, כי בשל הסטאטוס המקצועי הנמוך של העבודה הסוציאלית בהשוואה לפסיכולוגיה ופסיכיאטריה (קראוס והרטמן, 1994), מעוניינים הסטודנטים לאמץ שיטות טיפול פרטניות, המאפיינות מקצועות בעלי מעמד פרסונאלי גבוה יותר ולזכות ביוקרה השמורה למקצועות אלו. הסבר כזה נותן צ'לפנט (Chalfant, 1977) במחקרו על עובדים סוציאליים המועסקים כקציני

מבחן. הוא טוען, כי מעמדה הנמוך יותר של העבודה הסוציאלית בהיררכיה המקצועית גורמת לקציני המבחן לאמץ כלפי העברין גישה קלינית-טיפולית, האופיינית לגישתו של רופא, כדי לבסס את מעמדם ולמקם את עצמם קרוב יותר למעמדו של אחד המקצועות המבוססים ביותר, הרפואה. אימוץ גישה טיפולית אינדיבידואלית, משמעה, לשאול חלק מהכוח והסמכות שיש לפרופסיות מבוססות יותר. הסבר דומה נותנים גם אבירם וקטן (1989), שהעלו את האפשרות, כי הדחף למעמד מקצועי ולהכרה חברתית מניע את הבוגרים להעדיף שיטות עבודה פסיכו-תרפוטיות או עבודה עם פרטים, הזכות ליוקרה רבה יותר. הרצון להשיג מעמד פרופסיונאלי מובא גם בניחוח שמושה פופל (Popple, 1985) כשהוא בודק את התפתחות העבודה הסוציאלית בארצות הברית ואת ההעדפה לאמץ עבודה פרטנית כשיטת התערבות עיקרית.

השלכות הממצאים על ההכשרה לעבודה סוציאלית בישראל

ממצאי המחקר מצביעים, שהטענות על התרחקות העובדים הסוציאליים מאוכלוסיות ומשירותים במצוקה עמוקה וההתמקדות בפרקטיקה עם יחידים משתקפות כבר בהעדפותיהם של הסטודנטים בתחילת הסוציאליזציה המקצועית שלהם. ניתן להניח, שממצאים אלו עלולים לגרום אי נחת לעובדים ולמחנכים לעבודה סוציאלית, ובעיקר למי שתפיסת עולמם גורסת, שהעבודה הסוציאלית היא מקצוע בעל מחויבות לפעולה חברתית.

ממצאי המחקר עולה, כי כדי להמשיך במחויבות לצדק חברתי, וכדי להכשיר עובדים סוציאליים שימלאו את מגוון התפקידים המוטלים על עובדים סוציאליים בישראל, יש להקפיד על כך, שההכשרה המקצועית תעצב לא רק ערכים ותפיסות, העולים בקנה אחד עם מטרותיו החברתיות של המקצוע ועם דרישות "השטח" (כגון, עובדים סוציאליים, שיעבדו עם קשישים בבתי אבות או עם מובטלים) אלא יש לשנות, לעצב מחדש ולתקן את דפוס ההעדפות הקיים של הסטודנטים, שאינו מתיישב עם הצרכים של ארגוני הרווחה השונים, ואולי אף יותר את מטרותיו החברתיות של המקצוע.

הצורך לתקן או לעצב מחדש את ההעדפות המקצועיות של הסטודנטים מצריך בחינה יסודית של תכניות הלימודים הקיימות ומחשבה מעמיקה על תכני הלימוד ומקומות ההכשרה המעשית. אלו הנושאים שיש לדון בהם:

כיצד יכולות מערכות ההכשרה לעבודה סוציאלית להגביר את המוטיבציה של הסטודנטים לעבוד עם אוכלוסיות 'לא פופולאריות', כגון מובטלים, חולים כרוניים או קשישים בבתי אבות. ג'ק ומוזלי (Jack & Mosley, 1997) דיווחו שהסטודנטים המסיימים טענו, כי אחד הגורמים שהשפיעו מאוד על העדפתם, לעבוד עם קשישים, הייתה התנסות חיובית בעבודה מקצועית בשדה עם קשישים. התנסות זו הפחיתה, ביו היתר, את השפעתם של הסטריאוטיפים כלפי קשישים והגבירה את הבנת תפקידיו של המקצוע בעבודה עם אוכלוסייה זו. הסטודנטים העריכו כי ההתנסות בשדה משפיעה יותר מהלימוד העיוני בכיתה. גם ליטוויין (Litwin, 1994) הדגיש את השפעתה של התנסות מעשית חיובית על הגברת המוטיבציה של סטודנטים לעבוד עם אוכלוסיות 'לא פופולאריות'. ממצאים אלו מדגישים את הצורך, להפנות סטודנטים לעבודה מעשית עם אוכלוסיות, שדורגו במקום נמוך בסולם ההעדפות, ולנסות להבטיח, שההתנסות תהיה חיובית. בדרך זו ניתן, אולי, להפחית דעות קדומות, ובעיקר ללמד את הסטודנטים, מהם תפקידי העבודה הסוציאלית בעבודה עם אוכלוסיות אלו, ומהן שיטות העבודה הרלוונטיות לטיפול בהן.

כיצד ניתן להגביר מוטיבציה של סטודנטים, להשתלב בסקטור הממשלתי. ניתן להניח, כי חוסר העניין שמגלים סטודנטים בסקטור הממשלתי, נובע בחלקו מחוסר ידע על יתרונותיו של סקטור זה כאמצעי עיקרי למימוש מטרות המרכזית של העבודה הסוציאלית, קידום הצדק החברתי. יש להדגיש לסטודנטים את חשיבותה של העבודה בסקטור הממשלתי, ולפתח אצלם הבנה ליתרונותיו הייחודיים, כגון הבטחת שירותים לאוכלוסיות שאינן יכולות לרכוש לעצמן שירותים בסקטור הפרטי. ייתכן, שיש לחשוב גם על חיזוק מחויבותם של סטודנטים לעקרונותיה של מדינת הרווחה ולהנחות היסוד שהיא מושתתת עליהן, כגון חתירה לחלוקה מחדש של משאבים ומימוש עקרונות האוניברסליות בנגישות לשירותים חברתיים.

כיצד ניתן להדגיש לסטודנטים את חשיבותן של שיטות ההתערבות ברמת המאקרו, כגון עיצוב מדיניות ועבודה עם ארגונים בקהילה, וכיצד ניתן לעצב עובד סוציאלי בעל מחויבות למטרותיו החברתיות של המקצוע, שיהיה מעוניין וגם מסוגל לפעול ברמת המאקרו כסוכן לשינוי חברתי? ייתכן, שבת-הספר לעבודה סוציאלית בישראל, המקדישים מקום מועט בלבד לפרקטיקה של עיצוב מדיניות ושל פעולה חברתית (Gal & Weiss, 2000), צריכים להתמקד יותר בפרקטיקה של עבודה חברתית בשלוש רמות: ברמה הערכית (פיתוח ההבנה, כי עבודה חברתית היא מרכיב חשוב והכרחי בפרקטיקה של העבודה סוציאלית), ברמה התיאורטית (לימוד מודלים להתערבויות חברתיות, לעיצוב מדיניות ולהשפעה חברתית) וברמת הפרקטיקה (איך עושים פרקטיקה של מדיניות?). ראוי לחשוב, כיצד ניתן לשלב סטודנטים רבים יותר במקומות המכשירים סטודנטים לעסוק בעיצוב מדיניות.

סיכום

במחקר זה נבדקו ההעדפותיהם המקצועיות של סטודנטים לעבודה סוציאלית בישראל, הנמצאים בראשיתו של תהליך הסוציאליזציה המקצועית שלהם. עד כה נושא זה זכה לתשומת לב מחקרית מועטה ביותר. ממצאי

המחקר מצביעים על כך, שסטודנטים מעדיפים לעבוד עם ילדים, עם בני נוער ועם זוגות נשואים בשירותים, כגון תחנה לייעוץ בחיי משפחה ובתי הספר, ואינם ששים לעבוד עם מובטלים ועם חולים כרוניים או בבתי אבות.

הסטודנטים המתחילים גם העדיפו עבודה יחידנית על פני עבודה קבוצתית או תפקידים, הכרוכים בהשפעה על מדיניות חברתית ועבודה עם ארגונים בקהילה. העדפה נוספת של הסטודנטים הייתה להשתלב בפרקטיקה פרטית ובסקטור הוולונטרי ולא בסקטור הממשלתי. פרופיל ההעדפות זה, הדומה במהותו לדפוסי ההעדפות שנמצאו אצל סטודנטים לעבודה סוציאלית בארצות הברית ואצל סטודנטים בשלב סיום הלימודים לעבודה סוציאלית בישראל, אינו עולה בקנה אחד עם שאיפתה של העבודה הסוציאלית לפעול למען אוכלוסיות במצוקה קשה ולחתור לשינוי חברתי ולקידום הצדק החברתי.

בדיון הוצעו כמה הסברים אפשריים להעדפות המקצועיות של הסטודנטים המתחילים. בין היתר, הודגש הדמיון בין ההעדפותיהם של הסטודנטים לבין המגמות המאפיינות את מדינת הרווחה הישראלית בכלל ואת מקצוע העבודה הסוציאלית בפרט. הסברים נוספים היו קשורים לחוסר הידע של הסטודנטים על מקומה של העבודה הסוציאלית בקידום רווחתן של אוכלוסיות הקשישים, החולים הכרוניים והמובטלים. בנוסף, ניתנו גם הסברים מתחום הסוציולוגיה של הפרופסיות ועוד. בדיון הוקדש גם מקום להשלכות שיש להשליך מממצאי המחקר על ההכשרה לעבודה סוציאלית. נטען, כי כדי לעצב עובדים סוציאליים שיחתרו להגשמת מטרותיה החברתיות של העבודה הסוציאלית, יפעלו למען אוכלוסיות במצוקה עמוקה ויוכלו לענות על צורכיהם של ארגוני רווחה שונים, יש לקיים חשיבה מחודשת על תכני ההכשרה ומאפייניה.

מקורות

- אברם, א. וקטן, י. (1989). העדפות מקצועיות של בוגרי בתי הספר לעבודה סוציאלית. חברה ורווחה, י', 16-3.
- איגוד העובדים הסוציאליים בישראל. (1995). קוד האתיקה המקצועית של העובדים הסוציאליים בישראל. אנוך, י. (1979). שינוי ערכים תוך סוציאליזציה לפרופסיה: החינוך הפרופסיונלי בבית הספר לעבודה סוציאלית של אוניברסיטת תל-אביב. דוקטורט. תל אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- ברגל, ד. (1978). שינויים בערכים חברתיים של סטודנטיות לעבודה סוציאלית ולפסיכולוגיה. חברה ורווחה, א, 15-3.
- גל, ג'. (1994). מסחור מדינת הרווחה בישראל והפרטתה. חברה ורווחה, ט"ו, 7 - 24.
- דורון, א. (1989). לדמותה החברתית של העבודה הסוציאלית. חברה ורווחה, י', 170-178.
- דורון, א. (1999). מדיניות הרווחה בישראל - ההתפתחויות בשנות ה-80 וה-90. בתוך ד. נחמיאס וג. מנחם (עורכים), המדיניות הציבורית בישראל (עמ' 437 - 474). ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- וייס, ע. (1998). השפעת האידיאולוגיה המקצועית של קציני המבחן למבוגרים, מדיניות השרות וציפיות הנבחנים על אסטרטגיות הפעולה המבוצעות במסגרת המבחן. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור בפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב.
- יפה, א. (1969). מיסוד העבודה הסוציאלית ושינוי חברתי בישראל. סעד, 5, 11-15.
- קטן, י. (2000). מדינת הרווחה לפתחה של מאה חדשה. ירושלים: מכון הנרייטה סאלד.
- קראוס, ו. והרטמן, מ. (1994). שינוי ביוקרת המקצועות בישראל בשנים 1974-1989. מגמות, 36, 78-87.
- קראוס, ל. ושטרן, א. (1993). עובד סוציאלי כעוסק פרטי. חברה ורווחה, י"ג, 173 - 194.
- רוזנפלד, י.מ. (1993). שותפות- קווים לפיתוח פרקטיקה עם ולמען אוכלוסיות מובסות. חברה ורווחה, י"ג, 225-236.
- שינדלר, ר. (1989). העבודה הסוציאלית וקביעה מחודשת של מטרותיה החברתיות. חברה ורווחה, ט, 303-310.
- שפירו, ש., שרר, מ. וקורין-לנגר, נ. (1992). לקראת שנות ה-2000. מגמות וצרכים בעבודה הסוציאלית. אוניברסיטת תל-אביב: בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל.

- Abell, N., & McDonell, J.R (1990). Preparing for practice: Motivations, expectations and aspirations of the MSW class of 1990. *Journal of Social Work Education*, 26, 57-64.
- Abramovitz, M. (1993). Should all social work students be educated for social change? *Journal of Social Work Education*, 29, 6-11
- Abramovitz, M. (1998). Social work and social reform: An arena of struggle. *Social Work*, 43, 512-526.
- Adelson, G., & Leader, M.A. (1980). The social worker's role: A study of private and voluntary hospitals. *Hospital and Community Psychiatry*, 31, 776-780.
- Banks, S. (1995). *Ethics and values in social work*. London: Macmillan.
- Butler, A.C. (1990). A reevaluation of social work students' career interests. *Journal of Social Work Education*, 26, 45-56.
- Chalfant, H.P. (1977). Professionalization and the medicalization of deviance: The case of probation officers. *Offender Rehabilitation*, 2, 77-85.

- Cohen, B., & Guttman, D. (1998). Social work education in Israel. In F.M. Loewenberg (Ed.), *Meeting the challenges of a changing society: Fifty years of social work in Israel* (pp. 300-320). Jerusalem: Magnes.
- Figueira-McDonough, J. (1993). Policy practice: The neglected side of social work intervention. *Social Work, 38*(2), 179-188.
- Gal, J., & Weiss, I. (2000). Policy-practice in social work and social work education in Israel. *Social Work Education, 19*, 485-499.
- Gibelman, M. (1999). The search for identity: Defining social work – past, present, future. *Social Work, 44*, 298-310.
- Gibelman, M., & Schervish, P. H. (1993). *Who we are*. Washington, DC: NASW.
- Ginsberg, L. H. (1998). *Careers in social work*. Boston: Allyn & Bacon.
- Guttman, D., & Cohen, B. (1992). Teaching about poverty in Israeli schools of social work. *International Social Work, 35*, 49-63.
- Haynes, K.S. (1998). The one hundred-year debate: Social reform versus individual treatment. *Social Work, 43*, 501-509.
- Howe, D. (1986). *Social workers and their practice in welfare bureaucracies*. London: Gower.
- Jack, R., & Mosley, S. (1997). The client group preferences of diploma in social work students: What are they, do they change during programs and what variables affect them? *British Journal of Social Work, 27*, 893-911.
- Litwin, H. (1994). The professional standing of work with elderly persons among social work trainees. *British Journal of Social Work, 24*, 53-69.
- Lynn, E. (1999). Value bases in social work education. *British Journal of Social Work, 29*, 939-953.
- Nelson Reid, P. & Billups, J.O. (1986). Distributional ethics and social work education. *Journal of Social Work Education, 22*, 6-17.
- Popple, P.R. (1985). The social work profession: A reconceptualization. *Social Service Review, 3*, 560-277.
- Reeser, L.C., & Epstein, I. (1987). Social workers' attitudes toward poverty and social action: 1968-1984. *Social Service Review, 61*, 610-622.
- Richey, C.A., & Stevens, G.A. (1992). Is private practice a proper form of social work? - No. In E. Gambrill & R. Pruger (Eds.), *Controversial issues in social work*. Boston: Allyn and Bacon.
- Rubin, A., & Johnson, P.J. (1984). Direct practice interests of entering MSW students. *Journal of Education for Social Work, 20*, 5-16.
- Rubin, A., Johnson, P.J., & DeWeaver, K.L. (1986). Direct practice interests of MSW students: Changes from entry to graduation. *Journal of Social Work Education, 2*, 98-108.
- Specht, H., & Courtney, M.E. (1994). *Unfaithful angels: How social work has abandoned its mission*. New York: Free Press.
- Spiro, E.S., Sherer, M., Korin-Langer, N., & Weiss, I. (1998). The professionalization of Israeli social work. In F.M. Loewenberg (Ed.), *Meeting the challenges of a changing society: Fifty years of social work in Israel* (pp. 29-50). Jerusalem: Magnes.
- Swenson, C.R. (1998). Clinical social work's contribution to a social justice perspective. *Social Work, 43*, 527-537.
- Taylor, Z. (1999). Values, theories and methods in social work education: A culturally transferable core? *International Social Work, 42*, 309-318.
- Wakefield, J. (1992). Is private practice a proper form of social work? - Yes. In E. Gambrill and R. Pruger (Eds.), *Controversial issues in social work*. Boston: Allyn and Bacon.
- Walz, T., & Groze, V. (1991). The mission of social work revisited: An agenda for the 1990s. *Social Work, 36*, 500-504.
- Wolk, J.L., Pray, J.E., Weismiller, T., & Dempsy, D. (1996). Political activity in social work: A theoretical model of motivation. *International Social Work, 39*, 443 - 455.
- Wyers, N.L. (1991). Policy-practice in social work: models and issues. *Journal of Social Work Education, 27*, 241-250.

---

* תודה לבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל על עזרתם במימון עיבוד הנתונים של מחקר זה, וכן לפרופ' יוסי קטן על הערותיו המועילות.